

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

22e jaargang nr. 33 17 augustus 1969

administratie
postbus 114, Utrecht
tel. 030-24641
postgiro 58 t.n.v. De Humanistische Pers

abonnementsprijs voor Nederland, andere
E.E.G.-landen, Suriname, Curaçao en de
Antillen f 7,50 per jaar
Overige landen f 12,50 per jaar
losse nummers f 0,50
verschijnt wekelijks

Moeten wij ons laten manipuleren?

Is het u ook wel eens opgevallen dat je bepaalde woorden en uitdrukkingen veel meer hoort gebruiken dan vroeger het geval geweest moet zijn? Het hoeven helemaal geen nieuwe woorden te zijn, maar ze zijn blijkbaar bijzonder geschikt om dingen aan te geven en gedachten uit te drukken, die juist *nu* onze aandacht trekken of waar men mee bezig is. Het woord „manipuleren” dat ik in de titel van dit praatje heb genoemd, is zo’n woord. Het bestaat al heel lang, werd natuurlijk ook altijd wel gebruikt, maar ineens kom je het veel meer tegen. Er zijn trouwens meer van die woorden, die er ook een beetje mee samenhangen, omdat ze in een bepaald beeld passen dat men van de samenleving heeft. We zouden daarbij aan „inspraak” en „kreatief” kunnen denken.

Je hoort en leest herhaaldelijk: er wordt met ons gemanipuleerd, we moeten creatief bezig zijn, er moet meer inspraak komen. Als je die woorden eens wat meer bekijkt en besnuffelt, krijg je alleen daardoor al een bepaalde kijk op de wijze waarop geleefd wordt. Er wordt met ons gemanipuleerd betekent, dat men het gevoel heeft dat er met mensen wordt omgesprongen op een wijze, die hen bepaald niet bevalt, waarbij eigen wil en keuze geen rol meer spelen. Er zit bovendien aan dat woord manipuleren van oudsher ook een onprettige klank, bij voorbeeld als er gesproken wordt van financiële manipulaties. Het is nog geen regelrechte oplichterij, maar wel een nogal ondoorzichtig spel met meestal een luchtje eraan.

Daarom, als iemand zegt: ik voel me gemanipuleerd of ik word gemanipuleerd, dan bedoelt hij dat er dingen met hem gebeuren, waarop hij weinig of geen invloed heeft en die hem daarom al niet aanstaan. Wat dat betreft schijnen veel

mensen bijzonder kriebelig geworden te zijn, ze hebben al gauw het gevoel dat allerlei instanties of instellingen een spelletje met hen aan het spelen zijn. Er zit in dat woord iets van bemoeizucht, van gesol. Overigens behoeft het helemaal niet schadelijk te zijn, het kan allemaal voor je bestwil wezen, maar toch kom je er tegen in verzet. Gelukkig wint in vele gevallen ons gezonde verstand het van de tegenzin, anders zou bij voorbeeld niemand zich in een ziekenhuis laten opnemen, want als er ergens van manipulatie sprake is, is het wel daar. Een goede patiënt moet met zich laten doen, alles maar overgeven aan de, naar we hopen bekwame handen waarin hij terecht is gekomen.

Doordat we nu woorden als: manipuleren, inspraak enz. gebruiken, verkeren we blijkbaar in een periode, waarin we ons bewust worden dat er te veel over ons beslist wordt. En dat er bovendien allerlei dingen met ons gebeuren, waar we het niet mee eens zijn, maar waar we voordien niet zo’n erg in hadden. In het bijzonder merk je dat bij het verzet van de jeugd, opstand en weerzin tegen zaken die vorige generaties jongeren als vanzelf sprekend aanvaardden. Je kunt het natuurlijk ook overdrijven, zoals die jonge journalist deed, die ik onlangs in een radio-uitzending hoorde klagen, dat hij zich door het nieuws gemanipuleerd voelde. Het nieuws zelf is een weergave van feiten en gebeurtenissen, en als je je wilt opwinden moet je dat doen over die feiten en die gebeurtenissen en niet over het bericht erover.

Een groot deel van de onlustgevoelens is blijkbaar afkomstig van het gevoel gemanipuleerd te worden, geschoven te worden in richtingen waarover je zelf niet kan beslissen. Natuurlijk

ORIENTATIE

In de serie Aziatische godsdiensten is het laatste deeltje „Boedhisme” verschenen.

Deze serie bestaat uit:

1. Islam
2. Confucianisme/taoïsme
3. Hindoeïsme
4. Boedhisme
5. Zen

De prijs per serie is f 2,50. Per stuk kosten de boekjes f 0,50.

Te bestellen door storting of overschrijving op giro 58 t.n.v. De Humanistische Pers, Utrecht.

spelen ook andere factoren een rol, toegenomen agressie wellicht. Maar wat hindert is het uitvaardigen van allerlei regels door instellingen die men verouderd vindt, afspraken die niet op de werkelijkheid van vandaag kloppen. En daartegen komt op vele manieren verzet, waarbij de jeugd voorop gaat om op zijn manier aan dat verzet uitdrukking te geven. Maar het zijn beslist niet alleen jongeren en met name studenten die het niet meer nemen, wat dat dan ook moge zijn. Maar ze zijn wel het meest in het nieuws omdat het dikwijls op spectaculaire en opzienbarende manier gebeurt. Soms heel origineel, zoals provo in zijn goede dagen, soms doodgewoon op de bekende wijze van agentje pesten, overigens een spelletje dat wij in Amsterdam vijftig jaar geleden ook al speelden. En het zal elders in grote steden wel niet anders geweest zijn.

Maar toch is er verschil, niet alleen in de manier van het protest. Ik merkte het al op, we zijn veel gevoeliger geworden, we kunnen minder van elkaar en van allerlei instellingen verdragen. Alles is ook veel minder vanzelfsprekend geworden: het gezag, de kerk, de moraal, de opvoeding. Voortdurend worden er dingen over boord gezet, die blijkbaar hebben afgedaan, worden zaken ter discussie gesteld die als rotsvaste waarheden golden, wordt er geëxperimenteerd met nieuwe vormen ook op gebieden waar dat tot voor kort volstrekt onmogelijk werd geacht. Bijna niemand blijft er onberoerd door, zelfs zij niet, wier levensfilosofie in twee zinnen valt uit te drukken: ik vind het allemaal wel best zo en het zal mijn tijd wel uitduren.

Die opstand, dat protest geeft dikwijls een gevoel van nieuwe mogelijkheden. Aan de andere kant is het verlies van allerlei zekerheden, van dierbare dingen voor veel mensen moeilijk te verteren. Het geeft tal van konflikten, niet alleen tussen de generaties, maar ook in eigen leven. Want als je met dat leven ernst maakt, kun je niet om al die veranderingen heen, je wordt er mee gekonfronteerd en door aangetaast. En de een zal verheugd ademhalen omdat

hij iets nieuws in de lucht bespeurt en de ander zal schrikken omdat hij het gevoel heeft dat de chaos is uitgebroken. Of, wat ook mogelijk is, tot de ontdekking komen altijd gemanipuleerd te zijn en nu wellicht gedwongen zelf te moeten beslissen en daarvoor terugschrikken.

Opvallend is, dat er een grote groep in onze samenleving is, waarmee heel duidelijk gemanipuleerd wordt en die daartegen niet zo erg in verzet komt of kan komen. Dat zijn wat men tegenwoordig „de bejaarden” noemt, de ruim 10% van de bevolking die boven de 65 is. Het is onzin om hier van een vergeten groep te spreken, want men is er heel ijverig mee bezig. In krant en tijdschrift, voor radio en tv wordt er aan het bejaardenvraagstuk, wat dat dan ook mag wezen, behoorlijk aandacht besteed. Conferentie volgt op conferentie, publicaties rollen regelmatig van de pers. En daarbij gaat het dan over de alleen wonende bejaarde, de bejaarde in een tehuis, in een verzorgingsflat, over een dienstencentrum voor bejaarden, over de hygiëne, over de eenzaamheid en gaat u zo maar door. Allemaal zeer nuttige zaken die van een groot verantwoordelijkheidsgevoel getuigen, maar niet helemaal vrij van manipulatie, want de klacht van die bestuurder van een vereniging van bejaarden, dat er wel over hen gesproken wordt maar nooit *met* hen, is misschien wat overdreven, maar er zit een grote kern van waarheid in.

Er wordt geklaagd dat we nog zo weinig van de bejaarde mens afweten. Dat zal wel, want je krijgt wel eens de indruk dat wat men dan het bejaardenprobleem noemt de samenleving overvallen heeft, net als de verkeersdrukte, waar men ook geen raad mee weet. Maar duidelijk begint wel te worden, dat die bejaarde zich ook in de naaste toekomst niet meer zo zal laten manipuleren als nu nog veelal het geval is. Want het verlies van eigen zelfstandigheid, en dat komt in vele enquêtes voor de dag, drukt als een zware last op de ouder wordende mens. Vandaar de vraag naar een dienstencentrum of een mogelijkheid tegen een betaalbare prijs maaltijden te krijgen, zodat de zelfstandigheid zo lang mogelijk gehandhaafd blijft.

Hoewel de betiteling „bejaarden” al een vooruitgang betekent tegenover het vroeger gebruikte ouden van dagen wordt toch nog te veel een grote groep medeburgers op één hoop gegooid. Het is natuurlijk volstreekte dwaasheid alle bejaarden over één kam te scheren, we weten dat best en kunnen het dagelijks om ons heen zien. Maar zodra er sprake is van bemoeienis met de vraagstukken die met het ouder worden samenhangen schijnen we dat te vergeten. Enkele maanden geleden heeft dr. Dirken in deze uitzending over het verschil tussen kalender- en functionele leeftijd gesproken en daarmee vooral diegenen weer moed gegeven die op de drempel van het bejaard-worden staan en nog actief zijn. En zonder twijfel zal

Ik ken de brokken in de melk,
ik ken de mensen aan hun frak,
ik ken de bloemen aan hun kelk,
ik ken de appel aan z'n tak,
ik ken Jan Vlijt en Jan Gemak,
ik ken de zon en 't regenlied,
ik ken de snelle en de slak,
ik ken alleen mezelve niet

François Villon
Frans dichter, 1431—1465
(vertaling van Ernst van Altena)

zowel de wetenschap als de praktische arbeid voortdurend betere methoden gaan toepassen, waarbij met de zelfstandigheid van de oudere mens meer rekening zal worden gehouden. Zoals mijn grootvader, toen hij niet meer werkte en weduwnaar was geworden om de zoveel maanden van de ene dochter of zoon naar de andere werd geschoven, opdat ieder de lasten die opa meebracht zou dragen, hoeft gelukkig niet meer. Behalve als opa het leuk zou vinden, maar dat valt te betwijfelen.

De klacht van die bestuurder van de vereniging die ik daarnet aanhaalde, dat de bejaarden zich zo weinig van hun situatie aantrekken zal wel kloppen. Maar kun je van deze generatie veel anders verwachten? Waarom zouden mensen als ze 65 geworden zijn zich nu ineens om zaken gaan bekommeren, terwijl ze het voordien ook niet deden? De klacht dat er zo weinig belangstelling is voor het verenigingsleven heeft bepaald niet alleen betrekking op de ouderen. En we zullen toch wel niet zo onnozel zijn om te denken dat al die mensen, die in deze welvaartsmaatschappij proberen zoveel mogelijk van de taart te bemachtigen en waarvan de belangstelling niet veel verder gaat dan het merk van de auto die voor de deur staat straks, als ze ouder zijn geworden, ineens tot inkeer zullen komen en heel diepzinnig en gewetensvol zich met de samenleving en het lot van de medemens zullen gaan bezighouden. Het is zelfs de vraag of dat toe te juichen zou zijn. Maar het betekent natuurlijk wel, dat er dan met hen gemanipuleerd wordt.

Het is best te begrijpen, dat onder die bejaarden er velen zijn die het er nu eens van nemen, hoe bescheiden dat misschien ook is. Tal van bejaarden gaan op reis, misschien voor de eerste keer in hun leven. Dank zij de sociale voorzieningen kunnen ze zich dat veroorloven of hun kinderen die het beter hebben dan zij maken het hen mogelijk. Dagelijks vertrekken er van Schiphol de chartervliegtuigen met ouders van emigranten. En de behoefte om zich in te zetten voor een organisatie is niet zo groot, zeker als men dat vroeger ook nooit heeft gedaan. Wie zitten in de bewonerscommissies van de bejaardentehuizen en in de besturen? Juist, allerlei ouderen die ook vroeger maatschappelijke verantwoordelijkheid hebben gedragen en voor wie dit als het ware van zelf spreekt.

We zullen er voorlopig vrede mee moeten hebben dat er nu zoveel ouderen rondlopen, die met zich laten manipuleren. Maar er groeit on-

getwijfeld een nieuwe generatie van bejaarden op, die dat niet allemaal zo makkelijk meer over zich heen laat gaan. Dat zal dan lastig zijn voor mensen die het allemaal zo goed met die oudjes menen en zo hun best voor hen doen. Maar ook dat went wel.

Die nieuwe generatie van hen, die straks de bejaarden zullen zijn, moet zich erop voorbereiden. Dat is helemaal geen nieuws, daar is men al lang mee bezig. Er komt helaas niet zo erg veel van terecht, want het zijn veelal de mensen die het niet nodig hebben die dat soort cursussen bezoeken. Nu blijft de rest nog weg. En dan zou het wel eens kunnen zijn, dat we in onze gehele opvoeding het voorbereiden op het ouder worden zouden moeten inbouwen, zoals men de jeugd voorbereidt op het volwassen zijn. We zouden in radio en tv misschien machtige middelen hebben om te komen tot wat men tegenwoordig noemt de *éducation permanente*, de voortdurende opvoeding. Daar wordt op allerlei niveau's al over gedacht, maar ik heb de indruk dat de humanistische inbreng nog onvoldoende is. De bejaarde mens heeft ongetwijfeld de aandacht, er wordt gewerkt aan bejaardentehuizen en eenzame bejaarden worden bezocht. Dat moet natuurlijk gebeuren, en liefst nog worden uitgebreid.

Als we echter streven naar een samenleving, waarin mensen niet gemanipuleerd worden, maar zelf hun keuze bepalen, moet er vorming plaats vinden. De belangstelling van de humanist gaat uit naar de mens, ook de oudere. Maar het is de mens zelf die, zolang dat mogelijk is, over eigen leven moet beslissen. Dat moet hij dan echter wel tijdig leren, anders ontkomen we niet aan de huidige situatie, waarin nog steeds de mening bestaat dat bejaard-zijn dikwijls gelijk staat met onmondigheid.

Th. W. Polet.

De mensheid is thans in een van die zeldzame stemmingen, waarin zij van opvatting verandert. De dwang der traditie heeft zijn kracht verloren. Revolutie zit niet slechts in de lucht, maar in de harten der mensen. Wij moeten een geheel nieuwe visie op de wereld creëren, een visie, gebaseerd op eerbied, orde en menselijke waardigheid, zonder welke geen enkele gemeenschap kan blijven bestaan. De nieuwe wereld, waarvan de Verenigde Naties een symbool zijn, mag dan een droom gelijken, het is toch beter dan de wereld vol nachtmerries, waarin wij leven.

Sarvepalli Radhakrishnan
Indisch filosoof en
oud-president van India

(P. T. Raju is een leerling van S. Radhakrishnan en sterk door diens „idealistisch humanisme” beïnvloed. Raju zelf spreekt herhaaldelijk van een „kritisch-integraal humanisme”, dat hij ziet als synthese van ontwikkelingen in het Westerse, Indische en Chinese denken. De volgende passages zijn ontleend aan het Tijdschrift *Philosophy East and West* 5, 3 (oktober 1955).

Uitgaande van de getallen 1, 2, 3, enz. kunnen we komen tot het begrip „oneindig”.

Maar uitgaande van „oneindig” kunnen we de eindige getallen niet afleiden. Wanneer we 1 of een willekeurig eindig getal aftrekken van „oneindig” krijgen we nog steeds „oneindig”. We kunnen wel van het eindige en concrete komen tot het „oneindige” en ideale als limiet, maar niet omgekeerd.

Daarom moeten we in de filosofie uitgaan van de concrete werkelijkheid van de mens. Deze werkelijkheid van de mens hebben we allereerst te aanvaarden en te affirmeren. Aan die werkelijkheid zijn er twee kanten of dimensies, een inwaartse en een uitwaartse. De limiet van de uitwaartse kant, de uitwendigheid van de menselijke werkelijkheid is de „materie”; de limiet van de inwaartse kant, de inwendigheid van de menselijke werkelijkheid is „God” of „Absolute Geest”. Ook deze twee kanten of gerichtheden van de werkelijkheid van de mens moeten we affirmeren. De mens kan niet enkel leven als materie; doet hij dat dan handelt hij hoogstens als een bruto. Hij kan evenmin handelen als God of als het Absolute; doet hij dat dan is hij geen menselijk wezen.

Deze fundamentele hoedanigheid van onze menselijke werkelijkheid ervaren en beleven wij. Deze ervaring affirmeren wij door redelijke bezinning. Rede richt zich in beide dimensies van de menselijke werkelijkheid, naar de kant van onze geestelijke waarden en materiële pool van ons bestaan en naar de kant van onze geestelijke waarden en de pool van Absolute Geest. In de activiteit komen we als mensen tot wording. In de affirmatie van geestelijke waarden normeren we onze activiteit. Waarden en activiteit zijn de dimensies van de ethiek.

Het theoretisch ideaal kan alleen worden geconcretiseerd door een empirisch element. Levensidealen moeten worden geactualiseerd in concrete activiteit. Zo heeft Kant voor de Zuivere Rede een theoretisch en regulatief ideaal gesteld en voor de Praktische Rede een constitutief ideaal. Deze bijzonderheid van de Rede moet als zodanig door de filosofie worden onderkend en erkend. Wanneer „idealisme” dit niet erkent mondt het uit in moeilijkheden en anamalies. De idealen van de rede zijn niet alleen actualiteiten die als zodanig ontdekt wor-

den maar ook idealiteiten die in de menselijke activiteit worden geconstrueerd. Uit de actualiteiten worden idealiteiten afgeleid. Idealiteiten worden in het menselijke handelen geactualiseerd.

Beide polen van het „idealisme” en het „actualisme” mogen niet absoluut worden gesteld. Ook onze rede is begrensd. Begrenzing hebben we in die zin te verstaan dat de rede wel uit het begrensde de limiet of het „onbegrensde” kan stellen maar uit de limiet of het „onbegrensde” niet het concrete kan afleiden. De rede leidt tot de opstelling van theoretische en praktische idealen. De verwerkelijking van die idealen komt tot stand in onze concrete activiteit, zonder dat de activiteit ooit absoluut aan het ideaal beantwoordt.

De menselijke rede is eindig en de mens aan wie de rede toebehoort is eveneens eindig. Voor hem is het een noodzaak te komen tot weten, maar weten is nog niet zijn en het hebben van een ideaal is nog niet noodzakelijk het kunnen verwezenlijken ervan. De mens staat ergens midden tussen „materie” en „Opfergeest”. Beide polen zijn gemeenschappelijk aan alle mensen. Ieder mens is een eigen, individueel en bewust wezen; zijn ervaringen zijn van hem individueel, subjectief en privé. Hoewel mensen van elkaar verschillen en hun ervaringen individueel zijn, is er in hun aller werkelijkheid de dubbele gerichtheid naar het uitwaartse en inwaartse. De materiële wereld, als pool of limiet van de uitwaartse gerichtheid is gemeenschappelijk aan alle mensen. En evenzo is, wat niet algemeen erkend maar toch van beslissende betekenis is, de „Opfergeest” of „God”, als pool of limiet van de inwaartse gerichtheid, gemeenschappelijk voor alle mensen. Aldus zijn de mensen als een oneindig aantal draden gespannen tussen twee polen. Het gemeenschappelijke standpunt van alle filosofie is noch het Absolute noch de materie maar de mens zelf, die naar beide richtingen zijn bestaan transcendeert. Zo is de menselijke situatie. Zo is het standpunt van wat ik kritisch-integraal humanisme heb genoemd. Hier ligt een mogelijk vlak voor vergelijkende filosofie.

God en materie zijn alleen reëel in zoverre als de mens, die ze beide affirmeert, reëel is. Wanneer de mens wordt vergeten voor God of voor materie, dan mondt de filosofie niet alleen uit in valse gevolgtrekkingen, maar wordt ze tevens volkomen inadekwaat als levensfilosofie. Het is niet toereikend om de mens aan te sporen tot een inwaarts inzicht. Hij moet ook naar buiten toe actief zijn. De wezenlijk menselijke polaire spanning trekt hem naar beide kanten.

Van week tot week:

Hilversum II (radio)

zondag 24 augustus 9.45-10.00 uur: Casper Vogel: Geklets in de ruimte.

zondag 31 augustus 9.45-10.00 uur: nog onbekend.

zondag 7 september 9.45-10.00 uur: nog onbekend.